

31 Mart – Azərbaycanlıların Soyqırımı Günüdür

İndi Ermənistan adlanan ərazi, Qərbi Azərbaycan-İrəvan mahalı, Göyçə mahalı, Zəngibasar mahalı tarixi Azərbaycan torpağıdır.
Heydər ƏLİYEV

Bu gün biz yaxşı bilirik ki, Ermənistan dövləti tarixi Azərbaycan torpağında yaranıb. Zəngəzur, Göyçə mahalı, İrəvan bizim doğma torpaqlarımızdır. Biz qayıdacağıq.
İlham ƏLİYEV

BİR PARÇA DAŞ VƏTƏNDİR!

Mahirə NAĞIQIZI

YURDUN SƏSİ

№ 06 Mart 2025-ci il

Novruz bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqına təbrik

Hörmətli həmvətənlər!
Sizi Novruz bayramı münasibətilə ürəkdən təbrik edir, hər birinizə bahar əhval ruhiyyəsi, cansağlığı və uğurlar arzulayıram.

Ulu əcdadlarımızın müqəddəs yadigarı olan Novruz bayramı müdrik Azərbaycan xalqının zəngin həyat fəlsəfəsini və nikbin dünyagörüşünü günümüzədək yaşadaraq milli-mənəvi varisliyin bariz nümunəsinə çevrilmişdir. Bu böyük el bayramı təbiətə məhəbbət, ruhi paklıq və gözəlliyin, mərhəmət və xeyirxahlığın yüksək təntənəsidir. Ali ümumbəşəri dəyərlərin daşıyıcısı olduğu üçün o, dünya mədəni irsinin qiymətli nümunələri sırasında layiqli yer tutur.

Novruz bayramı milli təfəkkürümüzün ayrılmaz parçası kimi ənənəvi dəyərlərimizin formalaşmasında müstəsna rol oynamışdır. Ölkəmizi sivilizasiyaların qovuşduğu qədim mərkəzlərdən biri olaraq tanıtmış misilsiz mənəviyyət xəzinəmizdə Novruz mərasimləri xüsusi mövqeyə malikdir. Baharın gəlişinin əsrlərin yaddaşında iz qoymuş adətlərə uyğun şəkildə bu gün də rəngarəng el şənlikləri ilə Vətənimizin hər bir guşəsində gənş qeyd edilməsi tarixi-mədəni irsə bağlılığımızın parlaq ifadəsidir.

Cəmiyyətdə ünsiyyət, qarşılıqlı səmimi münasibətləri dərinləşdirən və bizi azərbaycançılıq məfkurəsi işığında sıx birləşdirən Novruz bayramı milli həmrəyliyi getdikcə daha da möhkəmləndirir. Əminəm ki, bu həmrəylik duyğusu yaz fəslinin yeniləşdirici ab-havası və beşinci ildönümünə hazırladığımız şanlı Zəfərin verdiyi mənəvi güclə vəhdətdə ümumxalq əhəmiyyətli bütün işlərimizin lazımı səviyyədə icrasını təmin edəcəkdir. Bayram sevincini işğaldan azad olunmuş əzəli torpaqlarımızda yaşayan soydaşlarımız əbədi qayıtdıqları öz dədə-baba yurdlarında aydın səma altında əmin-amanlıq içində daim şövlə qurub yaradacaqlar.

Üzümüzə gələn Novruz bayramının hər evə, hər ocağa firavanlıq, səadət və bol ruzi-bərəkət gətirməsini diləyirəm.

Bayramınız mübarək olsun!

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 18 mart 2025-ci il

Ramazan bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqına təbrik

Hörmətli həmvətənlər!
Sizi mübarək Ramazan bayramı münasibətilə səmimi-qəlbən təbrik edir, hər birinizə ən xoş arzular və diləklərimi yetirirəm.

Müqəddəs kitabımız “Qurani-Kərim”in nazil olduğu Ramazan ayı insanları gözəl niyyətlər və savab əməllər naminə birliyə çağırır, onları əmin-amanlıq və bərabərlik yoluna dəvət edir. Bu ayda müsəlmanlar oruc tutmaqla Allah və din qarşısında vicdani borc və vəzifələrini ləyaqətlə yerinə yetirmək, mənəvi-əxlaqi kamilliyə ucalmaq fürsəti qazanırlar.

Oruculuq mərasimləri bütün İslam aləmində olduğu kimi, Azərbaycanda da hər il böyük fəxr və məmnunluq hissi ilə keçirilir. Ölkəmizdə milli-mənəvi həmrəyliyin, humanizmin, şəfqət və mərhəmət duyğularının təntənəsinə çevrilən Ramazan ayında dövlətimizin rifahı və tərəqqisi üçün dualar edilir, şəhidlərimizin ölməz xatirəsi minnətdarlıqla yad olunur. İnanıram ki, insanların qəlbini və ruhunu ilahi hikmətlərlə nurlandıran mübarək Ramazan günlərində dua və diləkləriniz, saf niyyətləriniz Tanrı dərgahında qəbul olunacaq, Uca Yara-dan öz mərhəmətini xalqımızdan əsirgəməyəcəkdir.

Əziz bacı və qardaşlarım!
Bir daha sizə və dünyanın müxtəlif guşələrində yaşayan bütün soydaşlarımıza Ramazan təbriklərimi çatdırır, ailələrinizə xoşbəxtlik, süfrələrinizə ruzi-bərəkət arzulayıram.

Allah orucunuzu və dualarınızı qəbul etsin.
Ramazan bayramınız mübarək olsun!

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 28 mart 2025-ci il

"Yurdun səsi" adlı bayram tədbiri keçirilmişdir

19 mart 2025-ci il tarixində AD-PU-nun Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektorluğunun nəzdində fəaliyyət göstərən Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə "Yurdun səsi" adlı bayram tədbiri keçirilmişdir.

"Yurdun səsi" adlı bayram tədbirində Qərbi Azərbaycan İcmasının rəhbəri Əziz Ələkbərli, AD-PU-nun Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru, Dərələyəz icmasının rəhbəri Mahirə xanım Hüseynova, ADPU-nun Filologiya fakültəsinin dekanı dosent Könül Həsənova, Qərbi Azərbaycan İcmasının üzvü, Xalq şairi Vahid Əziz, millət vəkili Pərvanə Vəliyeva, Jurnalist, yazıçı, tənqidçi və tədqiqatçı-alim, kimya üzrə fəlsəfə doktoru Nazir Əhmədli, Dərələyəz icmasının Ağsaqqallar Şurasının üzvləri olan Ənvər Quliyev, Kamil Dərələyəzli, Paşalı rayon icma rəhbəri Faiq Xudayev və kənd icma rəhbərləri iştirak etmişlər.

Həmçinin "İrəvan" ansamblı tədbirdə çıxış etmişdir.

"Qayıdış konsepsiyası tələbə gənclərin tədris prosesində" mövzusunda görüş keçirilib

Martın 6-da Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində (ADPU) Qərbi Azərbaycan İcmasının təşkilatçılığı və Pedaqoji Universitetin dəstəyi ilə "Qayıdış konsepsiyası tələbə gənclərin tədris prosesində" mövzusunda görüş keçirilib.

Universitetin Heydər Əliyev Mərkəzinin Lektoriyasında baş tutan görüşdə Qərbi Azərbaycan İcmasının və ADPU-nun rəhbərliyi, ali təhsil müəssisələrinin rəhbər şəxsləri, təhsil ictimaiyyəti və media nümayəndələri, universitetin professor-müəllim heyəti və tələbələr iştirak ediblər.

Tədbirin əsas məqsədi Qərbi Azərbaycan həqiqətlərinin təbliği istiqamətində təhsil müəssisələrində tələbə gənclərlə işin səmərəli qurulması, tələbələrə Qərbi Azərbaycana qayıdış hüququ və Qərbi Azərbaycan İcmasının fəaliyyəti barədə məlumatlandırılması, tədris materiallarında Qərbi Azərbaycan həqiqətlərinin əks etdirilməsi, İcmanın Gənclər Şurası və universitetlər arasında fəaliyyətlərin koordinasiyası və gənclərin İcmanın fəaliyyətinə cəlb olunması işinə töhfə verməkdir.

Görüş "Qərbi Azərbaycan TV"-nin hazırladığı "Qərbi Azərbaycan" mövzusunda filmin nümayiş etdirilməsi ilə başlayıb. Filmdə Qərbi Azərbaycan tarixi, oradan zorla çıxarılmış azərbaycanlıların taleyi və onların öz doğma yurdlarına qayıdış hüququ barədə vacib faktlar əks olunub.

Görüşün rəsmi hissəsində çıxış edən Qərbi Azərbaycan İcmasının sədri, Milli Məclisin deputatı Əziz Ələkbərli İcmanın həyata keçirdiyi layihə və tədbirlərdən, Qayıdış Konsepsiyasının mahiyyətindən danışıb. Ə. Ələkbərli vurğulayıb ki, Qərbi Azərbaycana qayıdış tək cəmiyyətin bərpası deyil, bu həm də milli kimliyin qorunması

baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. İndiki Ermənistan ərazisindən çıxarılmış azərbaycanlıların təhlükəsiz və ləyaqətli şəkildə, sülh yolu ilə geriye qayıtmasının təmin edilməsi barədə konsepsiyanın vacib prioritetlərdən olduğunu qeyd edən İcma sədri gənclərin bu barədə maarifləndirilməsinin önəmindən söz açıb.

Elm və təhsil nazirinin müşaviri Nicat Məmmədli Qərbi Azərbaycan həqiqətlərinin tədris prosesində əks olunmasının əhəmiyyətindən danışıb. O, qeyd edib ki, müasir tədris materiallarında bu mövzuya geniş yer ayrılmalı, tarixi faktlar tələbələrə sistemli şəkildə çatdırılmalıdır. Eyni zamanda, məktəblərdə və ali təhsil müəssisələrində maa-

rifləndirmə tədbirlərinin daha intensiv keçirilməsinin vacibliyi vurğulanıb.

ADPU-nun rektoru professor Cəfər Cəfərov qeyd edib ki, Qərbi Azərbaycan tariximizin və milli-mənəvi irsimizin ayrılmaz parçasıdır. Həmyerlilərimizin ata-baba yurdlarından zor gücünə çıxarılması danılmaz tarixi həqiqətlərdir. Qeyd edilib ki, tədris prosesində Qərbi Azərbaycanın tarixi, mədəniyyəti, folkloru, coğrafiyası ilə bağlı materialların daha geniş şəkildə öyrədilməsi, elmi konfransların təşkili tələbələrə bu məsələlərə daha çox cəlb olunması istiqamətində əməli addımlardır və bu baxımdan universitetlərin, ali təhsil ocaqlarının üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Azərbaycan Dövlət Peda-

qoji Universitetinin Qərbi Azərbaycan həqiqətlərinin təbliği və bu mövzuda maarifləndirmə tədbirlərini daim ön planda saxladığını qeyd edən C. Cəfərov 2024-cü ilin martından etibarən ADPU-da Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzinin fəaliyyətə başladığını, universitetin professor-müəllim heyətinin icmanın fəaliyyətində fəal rol oynadığını bildirib.

ADPU-nun Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru, Qərbi Azərbaycan İcmasının İdarə Heyətinin üzvü professor Mahirə Hüseynova çıxışında Qərbi Azərbaycan həqiqətlərinin geniş təbliği və tanınması, ictimaiyyətin bu mövzuda məlumatlılığının artırılması barədə söz açıb, İcmanın və Pedaqoji Universitetin bu istiqamətdə həyata keçirdiyi tədbirlərdən danışıb.

Milli Məclisin Gənclər və İdman Komitəsinin sədri, Qərbi Azərbaycan İcmasının Gənclər Şurasının sədri Şahin İsmayilov çıxışında tələbə gənclərin bu məsələdə daha fəal iştirakının vacibliyini qeyd edib. O bildirib ki, Qərbi Azərbaycan həqiqətlərinin gənclər arasında geniş yayılması və onların bu prosesdə fəal iştirak etməsi gələcək nəsillər üçün mühüm rol oynayır.

İcmanın gənclərlə iş üzrə məsul şəxsi Anar İrzaqlıyev tələbələr arasında ünsiyyət və ideya müsabiqəsinin təqdimatını edib. O, müsabiqənin məqsədinin tələbələrə Qərbi Azərbaycan həqiqətləri ilə bağlı yaradıcı ideyalar irəli sürməsi və bu mövzuda maarifləndirici layihələr təklif etməsi olduğunu qeyd edib.

Tədbirin sonunda Qayıdış Konsepsiyasından irəli gələn məsələlərin ali təhsil proqramlarında əksi və gənclər arasında təbliği istiqamətləri ilə bağlı geniş müzakirə aparılıb, təklif və ideyalar müzakirə edilib.

8 Mart - iqtisadi, ictimai və siyasi bərabərlik uğrunda mübarizədə qadınların beynəlxalq həmrəylik günüdür

Beynəlxalq Qadınlar Günü'nün bayram kimi qeyd edilməsi Klara Setkinin təklifi ilə 1910-cu ildə sosialist qadınların 2-ci Beynəlxalq konfransında (Kopenhagen) qərar alınıb.

8 MART

BEYNƏLXALQ QADINLAR GÜNÜ

Qadınlar günü ilk dəfə 1911-ci ildə Almaniya, Avstriya, İsveçrə və Danimarkada keçirilib. Rusiyada 1913-cü ildə, Azərbaycanda isə 1917-ci ildə qeyd edilib. 1914-cü ilə qədər Beynəlxalq Qadınlar Günü müxtəlif günlərdə keçirilirdi. Beynəlxalq Qadınlar Günü'nün martın 8-də keçirilməsi Avstriya, Macarıstan, Rusiya, ABŞ və digər ölkələrin qadınlarının öz həmrəylik gününü məhz bu tarixdə qeyd etməsindən sonra ənənə halını aldı.

Həmin vaxtdan bütün ölkələrdə qadınlar 8 Martı sülh uğrunda mübarizədə həmrəylik günü kimi də qeyd edirlər. 1965-ci ildən keçmiş SSRİ-də 8 Mart - Beynəlxalq Qadınlar Günü istirahət günü elan olunub.

1998-ci ildə Azərbaycanda Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradı-

lib. Azərbaycan həm də Avropa Şurasının qadınlarla bağlı bürosunda təmsil olunur, BMT-nin qadın məsələləri üzrə komissiyasının tam hüquqlu üzvüdür. 1995-ci ildə isə Azərbaycan rəsmi şəkildə qadınlarla qarşı münasibətdə ayrışikliyin bütün formalarının aradan qaldırılması haqqında beynəlxalq konvensiyaya qoşulub.

Dövlət müstəqilliyimizin bərpasından sonra Azərbaycan qadını milli dövlət quruculuğu prosesinin fəal iştirakçısına çevrilmiş, ölkəmizin sosial-iqtisadi və

mədəni potensialının artırılması üçün dəyərli töhfələr vermişdir. Azərbaycan qadını 44 günlük Vətən müharibəsində ölkəmizin ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsi uğrunda savaşa canlarından keçən qəhrəmanlar nəslini yetişdirmiş, gənc nəslin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunması və onların xalqa, cəmiyyətə layiqli övlad kimi yetişməsi naminə üzərinə düşən ağır yükü şəərəflə daşıyırlar. Müstəqil Azərbaycanın qazandığı bütün böyük uğurlarda qadınların misilsiz xidmətləri var.

"Qərbi Azərbaycana qayıdış prosesində QHT-lərin rolu" mövzusunda ictimai dinləmə keçirilmişdir

Parlamentdə Milli Məclisin İctimai birliklər və dini qurumlar komitəsinin təşkilatçılığı ilə "Qərbi Azərbaycana qayıdış prosesində QHT-lərin rolu" mövzusunda ictimai dinləmə keçirilmişdir.

Tədbirdə Milli Məclisin deputatları, qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri, hüquqşünaslar, tarixçilər və təhsil ocaqlarının təmsilçiləri iştirak etmişlər.

İctimai dinləmədə Qərbi Azərbaycandakı doğma yurd-yuvalarından qovulmuş azərbaycanlıların doğma torpaqlarına qayıtmaq hüququnun təmin olunması prosesində QHT-lərin rolu barədə danışılmış, Qərbi Azərbaycana təhlükəsiz və ləyaqətli qayıdışın həyata keçirilməsi üçün görülmüş işlər, qarşıda duran vəzifələr və digər mövzularda müzakirələr aparılmışdır.

"Qayıdış: Qərbi Azərbaycandakı maddi-mədəni irs" kitabının üçüncü cildinin təqdimat mərasimi keçirilmişdir

11 mart 2025-ci il tarixində Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi və Qərbi Azərbaycan İcmasının təşkilatçılığı ilə "Qayıdış: Qərbi Azərbaycandakı maddi-mədəni irs" kitabının üçüncü cildinin təqdimat mərasimi keçirilmişdir.

Mərasimdə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin (ADPU) Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Mahirə Hüseynova çıxış edərək, kitabın əhəmiyyətini vurğulayıb: "Söhbət təkcə qərbi azərbaycanlı olmaqdan getmir, "bütöv Azərbaycan"lı olmaqdan gedir. Mən hər kəsin ürəyindəki Azərbaycan sevgisinə heyranlığımı bildirirəm".

O, kitabın hazırlanmasında böyük əmək sərf olunduğunu qeyd edib və onun yüksək dəyərə malik olduğunu vurğulayıb: "Bu kitabın üstünlüyü ondadır ki, abidələrin fotoları alt yazıları ilə təqdim edilir. Lakin bəzi hallarda orfoqrafik səhvlərə yol verilir. Bir hərfin yanlış yazılması həmin toponimin tamamilə fərqli ifadə olunmasına səbəb ola bilər. Olanları bir hərf səhvi ilə olmamış kimi sübut etmək mümkündür. Ensiklopediya tipli kitab olan bu nəşr torpağın köksün-

də yatan tarixi əks etdirir və tarixdən xəbər verir".

"Qayıdış: Qərbi Azərbaycandakı maddi-mədəni irsimiz" adlanan III cildə ilk dəfə 20 kateqoriya üzrə Qərbi Azərbaycanda azərbaycanlılara məxsus olan 21 pir, ocaq və ziyarətgah, 6 məscid, 12 qəbirüstü abidə, 7 qəbirüstü sənəduq abidə, 21 məbəd, 16 qala, 5 karvansara, 4 türbə, 2 günbəz, 2 sərdabə, 3

etnoqrafik-arxeoloji abidə, 10 qəbirüstü heykəl, 4 arxeoloji abidə, 2 körpü, 5 daşüstü kitabə, 2 mədrəsə, 2 dini məktəb, 2 məhəllə, 14 qayaüstü təsvir və qədim yaşayış məskənləri və 4 bazilikanı əhatə edən 144 dəyərli və mühüm abidə haqqında dolğun və ətraflı məlumat verilib. Bunlardan 32 abidə dağıdılıb, 42 abidə xaraba qalıb, 70 abidə isə mənim-sənilib.

Mahirə Hüseynova "Ədəbiyyat İnstitutunun Fəxri Dostu" adına layiq görülüb

ADPU-nun Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru professor Mahirə Hüseynova "Ədəbiyyat İnstitutunun Fəxri Dostu" adına layiq görülmüşdür.

Professor Mahirə Hüseynova AMEA-nın prezidenti, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru akademik İsa Həbibbəylinin qonağı olmuşdur.

Görüşdə Mahmud Kaşğari adına Beynəlxalq Fondun prezidenti, millət vəkili Cavanşir Feyziyev və Türkiyə Respublikasının ölkəmizdəki fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Birol Akgün iştirak etmişlər.

Görüş zamanı akademik İsa Həbibbəyli professor Mahirə Hüseynovaya ədəbiyyatşünaslıq elminin inkişafında göstərdiyi xidmətlərə görə "Ədəbiyyat İnstitutunun Fəxri Dostu" mükafatını təqdim etmişdir.

"Qərbi Azərbaycana qayıdış" layihəsi çərçivəsində dəyirmi masa

ADPU-nun Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru professor Mahirə Hüseynova və Filologiya fakültəsinin dekanı dosent Könül Həsənova Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin və Yeni Azərbaycan Partiyası Gəncə şəhər təşkilatının təşkilatçılığı ilə "Qərbi Azərbaycana qayıdış" layihəsi çərçivəsində dəyirmi masada iştirak etmişlər.

Tədbirdə ADAU-nun rektoru Zəfər Qurbanov, Milli Məclisin deputatları Mələhət İbrahimgızı, Pərvin Kərimzadə, ADPU-nun Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru professor Mahirə Hüseynova, Filologiya fakültəsinin dekanı dosent Könül Həsənova, Müasir Azərbaycan dili kafedrasının müdiri dosent Könül Səmədova, Elmi işlər üzrə dekan

müavini Güler Süleymanova, YAP Gəncə şəhər təşkilatının sədri Bayram Aslanov, professor-müəllim heyəti və fəal gənclər iştirak etmişlər.

Dəyirmi masada çıxış edən professor Mahirə Hüseynova Qərbi Azərbaycanın tarixi-mədəni irsinin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsinin əsas vəzifələrindən biri olduğunu qeyd etmiş, müəllifi olduğu "Qərbi Azərbaycan paleotoponimlərinin linqvistik-etimoloji təhlili" və "XX əsrdə Dərələyəzdə Urbisid və Etnosid aktları" adlı kitablarını tədbir iştirakçılarına təqdim etmişdir.

Daha sonra tədbir iştirakçıları Yeni Azərbaycan Partiyası Gəncə şəhər təşkilatının binasında "İrəvan" xalq çalğı alətləri ansamblının konsertində iştirak etmişlər.

"Qarlı aşırım"ın tənqid variantları" monoqrafiyasının təqdimatı olub

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində (ADPU) Filologiya fakültəsi və Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektorluğun nəzdində fəaliyyət göstərən Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə "Vedinin yanı dağlar" adlı təqdimat mərasimi keçirilib.

Tədbirdə fakültənin professoru Təyyar Salamoğlu və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Məhrux Dövlətzadənin birlikdə tərtib etdikləri "Qarlı aşırım"ın tənqid variantları" monoqrafiyasının təqdimatı baş tutub.

Tədbirdə ADPU rəhbərliyi, dövlət rəsmiləri, Milli Məclisin deputatları, universitetin müvafiq strukturlarının rəhbərləri, Filologiya fakültəsinin professor-müəllim heyəti və yazıçı-nasir Fərman Kərimzadənin qızı Yeganə Kərimzadə iştirak edib.

Tədbiri giriş sözü ilə açan ADPU-nun rektoru professor Cəfər Cəfərov Fərman Kərimzadənin məşhur "Qarlı aşırım" əsərinin Azərbaycan ədəbiyyatındakı əhəmiyyətindən danışib. Rektor, eyni zamanda, təqdimatı keçirilən əsərin "Qarlı aşırım"ın tənqidi və ədəbi-bədii baxımdan dəyərləndirilməsinə

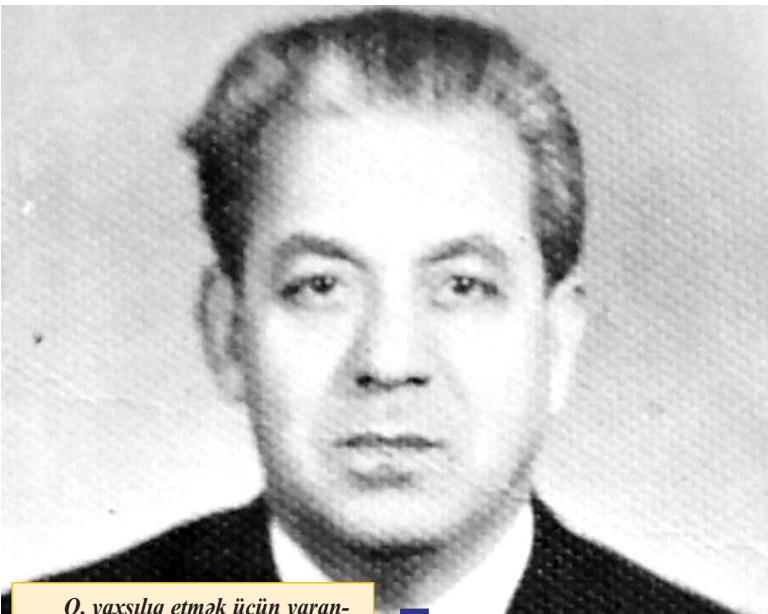
xidmət etdiyini bildirib.

Çıxış edən ADPU-nun Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru professor Mahirə Hüseynova vurğulayıb ki, əsər Azərbaycan tarixində mühüm bir dövrün - 30-cu illərin repressiya, sinfi qarşıdurma və ideoloji mübarizə kontekstindəki reallıqlarını dolğun şəkildə əks etdirən mühüm nümunələrdən biridir. M. Hüseynova hazırlanmış monoqrafiyanın "Qarlı aşırım" əsərinin tənqidçi gözü ilə yenidən qiymətləndirilməsi baxımından əhəmiyyətli olduğunu və ədəbiyyatşünaslıqda yeni yanaşmaların formalaşmasına töhfə verdiyini xüsusi vurğulayıb.

Təqdimatın davamında çıxış edən akademik Nizami Cəfərov, Milli Məclisin deputatı Hikmət Babaoglu, professor Vaqif Şadlinski və Fərman Kərimzadənin qızı Yeganə Kərimzadə "Qarlı aşırım" əsərində sinfi mübarizənin kəskin xarakter aldığı dövrün kəndinin canlı mənzərəsinin, eləcə də qarşı-qarşıya duran iki cəbhənin mübarizəsinin real səhnələrlə işıqlandırılmasından bəhs ediblər.

Daha sonra tədbir monoqrafiyanın müzakirəsi və ümumi diskussiya ilə davam edib.

Taniyaq, tanıdaq!

O, yaxşılıq etmək üçün yaranmışdı. İnsan ömrünün ən böyük zinəti onun əbədi dünyamızda yaşaması, ictimaiyyət arasında özünəməxsus yer tutması, qəlblərdə iz buraxması, həmin şəxsin sadəliyi, alicənablıq və vətənpərvərlik hissindən irəli gələn amillərdir. Bir məktubun izi ilə araşdırdığım bu insan Vəkilovlar şəcərəsində özünəməxsus yeri olan Vəkilov İlyas Sultan oğludur.

Məktub 3 may 2001-ci ildə Çora şəhər sakini Nikitina Vasilyevna tərəfindən göndərilmişdir. O, 1952-ci ildən 1990-cı ilə qədər "Bakplan"da şöbə rəisi vəzifəsində işləmişdir. Məktub mənim üçün böyük bir tapıntı oldu. Həqiqətdə hər bir məlumata malik olduğum insan barəsində yazılan məktubu olduğu kimi oxuculara təqdim edirəm: "Se-qodnə ə pereçitala pişğma, kotornə vı mne prislali v proşhe qodı, a takje pişğma Tamellı, Aqabadji i Milı. Xotite verğte, xotite net, nə ə plakala i üelovalı ix. Vse jiznğ moə proşla s soboy samie luçşie vospominanıe i jivu imi. Kak drujno mı jili i vse şlo ot İlğəsa Sultano-çıca. On uçıl nas löbitğ druq-druqa, ne ronəğt svoe dostoinstvo i bitğ çestnımı. Tradiüə Bakqorplana prodoljaet".

Bu məktub oxunarkən təsadüfən mən "Bakplan"da Mehdiyeva Tamella xanımın otağına qapını döymədən daxil oldum. Bir neçə qadını gözüyaşlı gördüm və dərhal geri qayıtmaq istəyərkən "Buyur, buyur, gəl içəri" deyərək bir qadın məni çağırdı. Təəccüb məni götürmüşdü. Bu göz yaşları nə üçündür? - deyərək üzümü məni içəri çağıran qadına tutdum.

- Al, bu məktubu oxu!

Məktubu oxuyub qurtarmamış həmin qadın masanın arxasından bir şəkil çıxararaq: "Allah sənə rəhmət eləsin, İlyas müəllim", - deyərək məni göstərdi. Məktubdakı ifadə və şəkildə üz-gözümdən nur ələnən bu insanın əksini görəndə mən də kədərləndim.

- Mənim adım Tamelladır. Bax, bu şəkilli 2 iyun 1987-ci ildən bu günə kimi hamımız - İlyas müəllimlə işləyən hər birimiz saxlayırıq. Bu gün isə düz on dörd ildir ki, biz İlyas müəllimsiz qalmışıq.

Hər il biz onun vəfat günündə xatirəsini yad edirik və bu gün saat beşdə İlyas müəllimin məzarını ziyarət etməyə gedəcəyik. Tamella xanımdan həmin şəkilli alıb onun barəsində nəse yazmalı olduğumu özünə borc bildim. Borc bildim, ona görə ki, uzun illər ötməsinə baxmayaraq, ölümündən sonra bir idarədə işlədiyi əməkdaşlar belə bir nəcib insanı yaddan çıxarmır, həm də onun üçün göz yaşları axıdılar.

"Bakplan" a nə üçün getdiyimi ta-

mam unutmşudum. Baxışların ona yönəldiyini hiss edən Tamella xanım dilləndi:

- Xeyir ola, mənə elə baxırsan? Otağa icazəsiz girdiyin bəs deyil, hələ gözlərini də məndən çəkmirsən?

- Tamella xanım, bilirsiniz, nə istəyirəm? - Bu zaman otaqda olan qadınların mənə tərəf yönələn kinayəli baxışlarını görürək - dedim - Sizdən xahiş edirəm, məni arxivə aparasınız və İlyas müəllimin şəxsi işini mənə göstərsiniz.

Tamella xanımın görkəmi tamamilə dəyişdi. Köksünü ötürərək dedi: ---Ay hərbiçi, adını da bilmirik, kimsən, nəcisen, nə üçün gəlmisən? Sözlərin məni az qala özümdən çıxaracaqdı. Yaxşı ki əlimdən xata çıxmadı.

- Mənim adım Kamildir, özü isə Dərələyəz mahalından.

Dərələyəz adını eşidən Tamella xanım dedi:

- Nə? Dərələyəz? İlyas müəllim də Dərələyəzdəndi.

Bu kəlməni eşidən kimi Tamella xanımın əlindən tutaraq - "Dur, dur gedək arxivə!" - dedim. Ürəyim az qalırdı sinəmi dəşib eşiyə çıxsın. Tamella xanımı dərəcəsi oturmaq yerindən qaldırdım. Arxivə tez düşməyə tələsirdim. Tələsirdim onun üçün ki, yad insanların haqqında ağızdolusu, gözyaşları ilə danışdıqları həmvətənimə mən də tanıyıb, onu bütün Azərbaycan xalqına tanıdım, bütün Dərələyəz mahalında dünyaya göz açan insanlar İlyas müəllimi tanıyırlar.

2 avqust 2001-ci ildə "Paritet" qəzetinin 85-ci sayının 11-ci səhifəsində "Bir məktubun izi ilə" başlığı altında İlyas Vəkilov haqqında qısa bir məqalə verərək nəcib bu insan haqqında oxucuları məlumatlandırdım.

Bu gün dahilər qədər uca, ölçətməz zirvələrə malik olan, öz sadəliyiylə, bilik və bacarığı insanı keyfiyyətləri ilə xalqın rəğbətini qazanmış, hələ gənclik illərində heç kəsə məlum olmayan yazdığı məqalələri ilə məni heyretə gətirən İlyas Sultan oğlu Vəkilov dərəcəsində söhbət açmaq istəyirəm. Kimdir Vəkilov İlyas Sultan oğlu?

Soy-kökü XI-XII əsrdə Çivə tayfaları Dərələyəz mahalına miqrasiya edilərkən əhali həmin ərazini "Çivə" adlandıraraq yaşamağa başlayır. Beləliklə, İlyas Sultan oğlu Vəkilov 1905-ci il martın 20-sində Dərələyəz mahalının Çivə kəndində anadan olmuşdur.

Bu günə qədər Azərbaycan dövlətinin dairəsindən kənarda qalan, Naxçıvan sancağının tərkibində olan Dərələyəz mahalının, Çar Rusiyasının işğalından sonra Şəhur-Dərələyəz kimi inzibati əraziyə məxsus olan, sonralar haylara pay verilən bu məkanın tarixi, orada yaşayan insanların taleyi lazımsız bir əşya kimi yadellilərin ixtiyarına verilmiş, onlar isə hər daşa, hər qayaya bir xaç şəklində çəkərək özünü küldürmüş və ən nəhayətdə, türksüz bir dövlət yaratmışlar.

Erməni tarixçilərinin az da olsa, qeyd etdikləri mənbələrdən məlum olur ki, Dərələyəz mahalında yaşayan yerli türklərlə yanaşı, köçəri Türk tayfaları da eradan əvvəl 4-cü, 3-cü yüzilliklərdən başlayaraq bu ərazilərdə məskunlaşmış, yer-yurd adları da onlara məxsus olmuşdur. Çivə tayfalarının məskunlaş-

ların ailəsi isə İranın Kobxar kəndində məskunlaşaraq 1921-ci ilin yazına qədər orada yaşayırdı.

Yazın gəlişilə, erməni daşnaklarının Qərbi Azərbaycandan çıxarılması və Çar Rusiyasında Sovet Sosialist Respublikası yaratması nəticəsində doğma ocaqlarından didərgin düşən insanlar doğma yurdlarına qayıdaraq sönmüş ocaqlarından yandıraraq, dağılmış evlərini bərpa edərək, "xoşbəxt" yaşamağa başladılar. Vəkilovlar sülaləsindən olanlar da doğma ocaqlarına qayıtdılar. Yeni quruluş, yeni cəmiyyət, yeni siyasət istər-istəməz insanları həyat tərzini dəyişməyə məcbur etmişdir. Bəylərə, xanım-lara, varlılara qarşı aparılan sovet siyasəti insanları yalan danışmağa, fitnəkarlıqlara, ikiüzlülüyə sövq edir, yaltaqlara səbir etməyə məcbur edirdi.

İlyas Vəkilov - 120

Kamill Məmmədov,
Tədqiqatçı

Kənd təsərrüfatı işlərində qabaqcıl əməyi ilə, kəndlər arasında bacarıq və qabiliyyəti ilə seçilən İlyas Bəkirov 1921-ci ilin noyabr ayında komsomol sıralarına qəbul olunarkən Vəkilov İlyas Sultan oğlu deyil, Sultanzadə kimi qeydiyyata alınmışdır.

1923-cü ildə İlyas Sultanzadəni qabaqcıl komsomolu kimi səfərbərliyə alınaraq Bakıya hərbi məktəbə göndərirlər.

18 yaşlı bir gəncin taleyi ilə onun özündən, bəy övladı olmasından asılı idi. Dərin fikrə dalmışdı, ya bəy övladı olduğunu, ya da?.. İlyasın qarşısına qoyulan ağ kağız vərəqi ona iki: biri işıqlı gələcəyi, o biri isə qaranlıq həyat tərzini göstərirdi. Əlinə aldığı qələmin ucundakı perodan düşən mürrəkkəb damcısı onu xəyaldan ayırdı.

Onun yaşıdlarının savadsız qalmaları, yalnız mollaxanalarda bir neçə il təhsil almayan mollaların cəfəngiyyatına qulaq asmaları ciddi narahat etməyə başlamışdı. Oktyabr inqilabından sonra kənd yerlərində açılan məktəblərdə dərslərin olmaması, bəzən dərs deməyə başlayan müəllimlərin şagirdlərə öyrətdiyi fənlərin nəzəriyyədən kənar şərh etməsinə nəzərə alaraq savadsızlığın ləğv edilməsi məqsədilə yazır: Məktəblərdə ana dilinin üsul tədrisi rəhbəri "Azərbaycanda savadsızlıqla mübarizənin ən şiddətli dövrünü keçirməkdəyiz. Bu mübarizədə biz bir qədər müvəffəqiyyət əldə edə bilmiriksə də, yenə də qarşımızda duran iş çoxdur, çünki özünüz kəndlilərimizin mədəniyyətə vəziyyətini və kəndlilərimizin savad və bilik cəhətdən dərəcələrini bilirsiniz. Son zamanlarda Şura hökü-

məti üzünü kəndə doğru tutub kənd təsərrüfatını yüksəltmək uğrunda çalışır, fəqət biz onu bilməliyik ki, kəndlilərimiz yalnız öz yaşayışı və təsərrüfatlarına dair biliklər əldə etməklə həmin təsərrüfatlarını yüksəldə bilirlər. O bilikləri də savad vasitəsi ilə əldə edə biləcəkləri aydındır. Odur ki, bütün Şura ölkələrində savadsızlıqla mübarizə axır illərdə ən kəskin bir surətdə aparılır. Azərbaycanda da savadsızlıqla mübarizə işi get-gedə böyüməkdədir; fəqət burada iş nə qədər plan üzrə gedərsə, o qədər də məqsədimizə tez yaxınlaşırıq.

Azərbaycanın şuralaşmasının onilliyinə kimi savadsızlığı ortadan götürmək lazımdır. Savadsızlıqla mübarizənin gözəl nəticə verməsinin çox hissəsi bu işin düzgün, dürüst təşkili edilməsindən və araşdırılmasından asılıdır. Savad kurslarında yaşlı əhalinin təhsilinin müntəzəm surətdə davam etməsinin də çox hissəsi bu kurslarda dərslərin düzgün, maraq oyadııcı halda aparılmasından asılıdır".

İlyas kəndlərdə yaşayan əhalinin, uşaqların savadlanması, onların gələcəkdə qəzet və kitab oxumasını nəzərə alaraq "Məktəblərdə və kurslarda savad və az savadlılar məktəblərində" ana dili, riyaziyyat dərslərinin rəhbəri" adlı kitabça yazaraq müəllimlər üçün lazımi vəsait olmasını, tədris metodikasını Ali Siyasi-Maarif İdarəsinə göndərir. Ali Siyasi-Maarif İdarəsi nəşriyyatı 1926-cı ildə həmin yazıları kitabça formasında 2000 nüsxə çap etmişdir.

İlyas Vəkilovu 1927-ci ilin iyun ayından Xalq Komissarları İdarəsində şəxsi işlər şöbəsini rəisi təyin edirlər. Mərkəzi Komitənin qərarı ilə onu 1929-cu ilin avqust ayında Moskvaya Kommunist Təربiyəsi Akademiyasına göndərilir. Akademiyada iki il təhsil aldıqdan sonra 1931-ci ilin may ayında Mərkəzi Komitənin qərarı ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Plan Komitəsində şəxsi işlər üzrə rəis müavini vəzifəsinə təyin edilir.

1932-ci ilin oktyabr ayında İlyas Vəkilov Plan Komitəsinin şəxsi işlər üzrə xüsusi tapşırıqları yerinə yetirən orqan işçisi vəzifəsinə təyin edilir.

Əfsuslar olsun ki, İlyas Vəkilovun az müddət ərzində burada işləməsinə baxmayaraq, öz ərizəsinə əsasən yenidən Dövlət Plan Komitəsində rayonlar üzrə planlaşdırma dəstəsinin rəisi vəzifəsinə təyin edilir.

1935-ci ilin avqust ayında Azərbaycan Mərkəzi Komitənin qərarına əsasən, İlyas Vəkilovu Moskvaya Ümumittifaq Plan Akademiyasına oxumağa göndərirlər. 1938-ci ilin avqust ayında onu Bakı Plan İdarəsi sədri vəzifəsinə təyin edirlər. 1942-ci ildə onu Dövlət Plan Komitəsinin Mədəniyyət və sağlamlıq şöbəsinin rəisi vəzifəsinə təyin edilir.

1943-cü ilin mart ayında Azərbaycan Mərkəzi Komitəsinin sərəncamına əsasən İlyas Sultanzadəni Naxçıvan Muxtar Vilayətinin Xalq Komissarlar Sovetinin plan reisinin müavini vəzifəsinə ezam edirlər.

1945-ci ilin yazında Azərbaycan Mərkəzi Komitəsinin və Xalq Komissarları Sovetinin qərarına əsasən İlyas Vəkilovu yenidən Bakıya çağırırlar. Xalq Komissarlar Soveti yerli sənaye və ticarət şöbəsinin rəisi təyin edilir.

1949-cu ilin oktyabr ayında Mərkəzi Komitədə keçirilən rəhbər orqanlarının (büro) qərarına əsasən, İlyas Sultanzadə Vəkilov Bakı Şəhər Soveti İcraiyyə Komitəsinin Plan komissiyasının sədri vəzifəsinə təyin edilmiş 1978-ci ilədək burada çalışmışdır.

Taniyaq, tanıdaq!

Kamandar Şərifov - 85

Ömrü yüzilliklərlə ölçülən əlyazma kitablarını araşdırmaq həm çətin, həm də şərəfli vəzifədir. Bu çətin və şərəfli işi öz həyatının mənasına çevirən və bütün şüurlu həyatını ona həsr etmiş ziyahlarımızdan biri də Kamandar müəllimdir. O, AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda işlədiyi 55 ildən çox bir müddət ərzində, orta əsrlərdə qələmlərini müxtəlif elm sahələrində sınamış, ayrı-ayrı Şərq klassiklərinin, eləcə də Azərbaycan alimlərinin və ədiblərinin türk, ərəb və fars dillərində yazılmış irsini öyrənməkdədir. Müxtəlif xətt nümunələri ilə yazılmış orta əsr əlyazma kitablarından hər birinin öyrənilməsi və tədqiqi böyük zəhmət, və bilik tələb edir.

Kamandar müəllim bu zəhmətə səbrlə qatlaşıaraq, araşdırdığı hər bir yazılı abidə ilə tariximizin və ədəbiyyatımızın açılmamış səhifələrini işıqlandırmaqla mədəniyyət tariximizi daha da zənginləşdirmişdir. Dünyanın müxtəlif kitabxana və muzeylərində saxlanılan yazılı abidələr arasında öz tədqiqatçısını gözləyən və indiyədək öyrənilməmiş bir sıra elm və ədəbiyyat xadimləri və onların əsərləri məhz Kamandar müəllimin axtarırları və tədqiqatları sayəsində ilk dəfə olaraq elm aləminə təqdim olunmuşdur.

Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Kamandar Kazım oğlu Şərifov 1940-cı ilin 20 yanvarında Qərbi Azərbaycanın Ləmbəli kəndində anadan olmuşdur. 1963-1968-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsinin ərəb filologiyası şöbəsində və 1966-1967-ci illərdə Qahirə Universitetinin filologiya fakültəsində təhsil aldıqdan sonra, 1968-1970-ci illərdə Misir Ərəb Respublikasında, 1976-1980-ci illərdə İraqda, 1988-1990-ci illərdə isə Yəməndə çalışmışdır.

O, elmi fəaliyyətə başladığı 1971-ci ildən bu günədək Əlyazmalar İnstitutunda kiçik elmi işçi, baş elmi işçi, elmi katib və şöbə müdiri vəzifələrində işləyib. Hal-hazırda Ərəbdilli əlyazmaların tədqiqi şöbəsinə rəhbərlik edir.

K.Şərifov elmi fəaliyyətinin ilk dövrlərində, 1971-1980-ci illərdə əhalidə saxlanan minlərlə əlyazma kitablarının, orta əsr yazılı abidələrinin respublikamızın müxtəlif bölgələrindən toplanmasında, Əlyazmalar İnstitutunun yazılı abidələr fondunun zənginləşdirilməsində böyük xidmətləri olmuşdur. Bu dövr ərzində topladığı əlyazma kitabları arasında XIX əsr alimi, pedaqoqu və kitabşünası Əbdülqəni Məhəmməd oğlu Nuxəvi Xalisəqarızadənin əlyazmaları xüsusi yer tuturdu.

Gənc tədqiqatçı topladığı 2000-ə qədər əlyazma abidələri arasında ilk dəfə olaraq, Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadənin həyat və yaradıcılığını, elmi irsini ətraflı araşdırmış, 1984-cü ildə "Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadə və onun ədəbi-mətnşünaslıq fəaliyyəti" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. Sonralar ayrıca "Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadə", "Alim, pedaqoq və kitabşünas" adlı monoqrafiyalar halında çap edilmiş bu tədqiqat əsərində Əbdülqəni əfəndinin Azərbaycan, fars, ərəb ədəbiyyatının öyrənilməsi, mütərəqqi tədris üsullarının işlənilib hazırlanması, dərş vəsaitlərinin yazılması sahəsindəki yorulmaz fəaliyyəti hərtərəfli araşdırılmışdır. Bu araşdırmalarda Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadənin elmi yaradıcılığı ilə yanaşı onun nəsil şəcərəsi, pedaqoji fəaliyyəti, Şəki qazısı vəzifəsində çalışması, maarifçilik sahəsində gördüyü işlər, yaratdığı zəngin kitabxana barədə çox dəyərli məlumatlar vardır. Əbdülqəni əfəndinin yaratdığı və ümumi kitabxana kimi fəaliyyət göstərmiş kitab xəzinəsi 1930-cu illərdə yandırılma da onun bir qismi ayrı-ayrı yerlərdə gizlədilərək xilas edilmişdir. Yangından xilas edilmiş 2000-dən çox yazılı abidələr hal-hazırda Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır. Xalqımızın bu fədakar ziyalısının arxivindən əldə edilmiş kitabxana dəftərindən məlum olur ki o, 1835-ci ildən ömrünün sonuna, yəni 1872-ci ilə qədər öz kitabxanasından oxucuların istifadəsinə təmənnaşız hər il onlarla kitab vermişdir.

K.Şərifov Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadənin kolleksiyasının diqqətlə öyrənilməsi nəticəsində yaradıcılıqları bu vaxtadək araşdırılmamış orta əsr Azərbaycan alimlərindən Hüseyn Hüseyni Xalxali, Məhəmməd Əmin Şirvani, Fətullah Şirvani, Qul Əhməd Ağdaşi, Cəmaləddin Ərdəbili, İbrahim Ərəşi Şəkəvi, Sədəddin Bərdəi, Məhəmməd Hənəfi Qarabaği, Əsirəddin Əbhəri, Şeyx Nəcməddin Qəzvini, Numan Şirvani, İzzəddin Zəncəni, Nəcməddin Katibi, Cəmaləddin Qəzvini, Yusif Muskuri Şirvani, Abdunnafi Ağdaşi və başqalarının həyat və yaradıcılığı barədə dəyərli elmi faktlar üzə çıxarmışdır. Tədqiqatçının bu kolleksiyadakı əlyazmaların içində ilk dəfə aşkar etdiyi ən dəyərli əsərlərdən biri XIV əsr Azərbaycan şairi Ümmi İsanın "Mehri və Vəfa" məsnəvisi xüsusilə böyük maraq doğurur. Əlinin "Qisseyi-Yusif", Suli Fəqihin "Yusif və Züleyxa", Yusif Məddahın "Vərqa və Gülşah", Mustafa Zərinin "Yusif və Züleyxa", müəllifi bəlli olmayan "Dastani-Əhməd Hərəmi" roemaları ilə bərabər erkən anadilli yazılı abidələr sırasında özünə uer almış bu əsəri elmi ictimaiyyətimizə ilk dəfə təqdim edən, roemanı ətraflı ön söz, şərhlər, sözlüklə çap etdirən Kamandar Şərifov olmuşdur. Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadənin bir sıra əsərləri də ilk dəfə olaraq Kamandar müəllimin tədqiqatları sayəsində işıq üzünə çıxmışdır.

Bu tədqiqatlarda Əbdülqəni Nuxəvi Məhəmməd oğlunun ulu nənəsi Xalisə qarı haqqında da müəyyən araşdırmalar verilmişdir. Yaxşı təhsil almış, dövrünün müdrik şair təbii ziyalılarından olan Xalisə qarı vətən övladlarının maariflənməsində və təhsil almasında böyük əmək sərf etdiyinə görə Əbdülqəni Nuxəvinin mənsub olduğu nəsil onun adını özlərinə soyadı qəbul edərək özlərini Xalisəqarızadə adlandırmışlar. Xalisə qarının kitabxanasından olan bir sıra əlyazma kitabları hal-hazırda Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır.

K.Şərifovun çoxcəhətli elmi yaradıcılığı indiyədək öz həllini tapmamış bir sıra mü-

hüm məsələləri əhatə etməsi, tədqiqatlarının geniş miqyası, qoyulan məsələlərin aktuallığı ilə seçilir. Onun tədqiqat işləri arasında ədəbiyyatşünaslığımızda öyrənilməmiş klassik mətnşünaslığın araşdırılması, bu elm sahəsinin nəzəri problemlərinin öyrənilməsi mühüm uer tutur. O, yalnız Azərbaycanda deyil, dünya şərqşünaslığında ilk dəfə olaraq orta əsr türkdilli, farsdilli və ərəbdilli yazılı abidələr əsasında mətnşünaslığın nəzəri problemlərini araşdırmış və bu mövzuda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Bu tədqiqatları ilə müəllif sübut edir ki, mətnşünaslığın ilkin qaynaqları eramızdan əvvəlki dövrlərlə bağlı olsa da, Məsələn Şərqində bu sahə başlanğıcını Quran və hədislərin düzgün mətnlərinin tərtibindən götürür. Bundan sonra isə Xətib Təbrizi, Yusif Tahir Xoylu, Dostməhəmməd Daraxçı, Saib Təbrizi, Hacı Mirzə Məhəmməd, Əbdülqəni Xalisəqarızadə, Mirzə Kazımbəy və başqa Azərbaycan alimlərinin elmi fəaliyyəti nəticəsində mətnşünaslıq inkişaf etdirilərək, XIX əsrin ikinci yarısında bir elmi sahə kimi formalaşdığı öyrənilmişdir. Bu tədqiqat nəticəsində onun "Mətnşünaslıq", "Mətnşünaslığın əsasları" və "Mətnşünaslığın nəzəri əsasları" adlı üç monoqrafiyası işıq üzünə çıxmışdır. Mərhum akademik Vəsim Məmmədliyəvin sözləri ilə desək, "Kamandar müəllim özünün məhsuldar tədqiqatları ilə Azərbaycanda mətnşünaslıq məktəbi yaratmışdır". Professorlar Möhsün Nağısoylu və Azadə Musəeva bu tədqiqatın əhəmiyyəti barədə yazırlar ki, araşdırmalar bu "əbədi-tənqidi fikir tarixinin öyrənilməsi istiqamətində aparılmış fundamental bir tədqiqat əsəri olmaqla yanaşı, həm də ümumtürk, ərəb və fars mətnşünaslığı və onların nəzəri əsaslarının öyrənilməsi üçün böyük imkan yaradır". Təsədüfi deyildir ki, K.Şərifovun "Mətnşünaslığın əsasları" adlı kitabı respublika ali məktəblərində mətnşünaslığın tədrisi sahəsində dərslük kimi istifadə olunur. Onun digər tədqiqatları da ali məktəblərin ayrı-ayrı fakültələrində, xüsusən filologiya və kitabxanachılıq fakültələrində tədris prosesində istifadə edilir.

O, Azərbaycan əlyazma kitab mədəniyyətinin öyrənilməsi istiqamətində də az əmək sərf etməmişdir. Təsədüfi deyildir ki, filologiya elmləri doktoru professor Bayram Allahverdiyev yazır ki: "Müasir dövrdə Azərbaycan kitabşünaslığı görkəmli alim Kamandar Şərifovun bir sıra qiymətli elmi əsərləri və monoqrafiyaları ilə xeyli inkişaf etmiş, zənginləşmişdir". K.Şərifovun kitabşünaslıq sahəsində bu xidmətləri nəzərə alınaraq onun əsərləri B.Allahverdiyevin rəhbərliyi və redaktorluğu ilə 2003-cü ildə BDU-da nəşr edilmiş "Azərbaycan kitabşünaslığı" adlı bibliografik göstəriciyə də daxil edilmişdir.

Keçən yüzillikdən üzü bəri erməni millətçiləri tərəfindən xalqımıza qarşı törədilən aşkar qırğınlara, torpağımıza şərik və sahib olmaq məqsədilə aparılan təbliğatlara, silahlı münəqişələrə və xalqımızın doğma torpaqlarından deportasiyasına erməni kilsəsi və onun ətrafına toplaşmış erməni "ziyahlıları" rəhbərlik etmişdir. Azərbaycan ziyalıları ermənilərin bu təcavüzkarlığını, işğalçı siyasətini ifşa edən kifayət qədər əsərlər yazmışlar. Lakin Sovet rejimi xalqlara qarşı ikili münasibəti ermənilərə istədiklərini etməyə imkan versə də, bizim yazıçılarımızın - M.M.Nəvvabın, M.R.Fənanın, M.S.Ordubadinin bununla bağlı yazdıqları kitabların nəinki nəşrinə, adını çəkməyə belə icazə verməmişdir. K.Şərifovun 1993-cü ildə ilk dəfə çap etdiyi (Arif Ramazanovla) M.M.Nəvvabın "1905-1906-cı illərdə erməni-müsəlman da-

vası" adlı əsəri erməni yalanlarını ifşa edən, onların xalqımıza qarşı olan düşmən xislətini sübuta yetirən ən dəyərli abidədir.

Dahi Azərbaycan alimi və mütəfəkkiri Nəsirəddin Tusinin 800 illik yubileyi münasibəti ilə onun orta əsrlərdə tələbəlik mədəniyyətinə, təlim-təhsil qaydalarına həsr edilmiş "Adabül-mütəəllimin" əsərini ərəb dilindən ilk dəfə tərcümə edən də Kamandar müəllimdir. Bununla bərabər Şərqin, o cümlədən Azərbaycanın bir sıra görkəmli dühalarının, o cümlədən Əbu Nəsr əl-Fərabinin, Eynülqüzzat Həmədaninin, Əbu Həmid əl-Qəzalinin, Şeyx Mahmud Şəbüstərinin, Nəsirəddin Tusinin, Mənsur Həllacın, Əbdürrəhman bin Ömər Şufinin və başqalarının əsərləri ilə ilk dəfə olaraq Kamandar müəllimin rəhbərliyi və redaktorluğu ilə ərəb və fars dillərindən dilimizə tərcümə olunmuşdur.

K.Şərifov Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan yazılı abidələrin elmi təsviri və kataloqlaşdırılması sahəsində böyük xidmətləri vardır. O, ərəbdilli əlyazmalar kataloqunun I, II, III və IV cildlərinin müəlliflərindən olmaqla bərabər, II, III və IV cildlərin həm də tərtibçisidir. Bundan başqa, tədqiqatçı Əbdülqəni Nuxəvi Xalisəqarızadənin kitabxanasındakı orta əsr əlyazmalarının kataloqunun I,II cildini və ərəbdilli əski çap kitabları kataloqunu hazırlayaraq nəşr etdirmişdir.

Kamandar müəllimin mənəvi irsimizin öyrənilməsi istiqamətində apardığı bu çətin və məhsuldar əməyini fəlsəfə üzrə elmlər doktoru, professor Camal Mustafayev belə qiymətləndirmişdir: "Kamandar elmdə küllünlə yol açan alimlərdəndir"

Orta əsr Azərbaycan alim və ədiblərinin dünya kitabxana və muzeylərində saxlanılan əsərlərinin əlyazmalarının müəyyənləşdirilməsi istiqamətində də K.Şərifov az iş görmüşdür. O, 2002-ci ildə Misirdə ezamiyyətdə olduğu 10 gn ərzində Qahirədəki "Dərül-kutub" kitabxanasında saxlanılan 350-ə qədər Azərbaycan klassiklərinin əlyazmalarını müəyyənləşdirilərək, siyahıya alınmış və 2014-cü ildə kitab şəklində çap etdirmişdir. Bununla bərabər bir sıra Azərbaycan klassiklərinin, o cümlədən şair Məsahib Gəncəvinin divanının dünyada məlum üç nüsxəsindən birinin surətini əldə edərək, Əlyazmalar İnstitutuna gətirmişdir.

Kamandar müəllim uzun müddət BDU-da və Qafqaz Universitetində "Ərəb ədəbiyyatı tarixi" və "Mətnşünaslıq" fənnlərini tədris etmişdir. "Mətnşünaslığın nəzəri əsasları" fənni üzrə tədris proqramının müəllifidir. O, gənc elmi kadrların yetişdirilməsinə xüsusi qayğı ilə yanaşır. Onun rəhbərliyi ilə onlarla elmlər namizədi və magistrələr dissertasiya müdafiə etmişlər. O, 40 elmi tədqiqat kitabının müəllifidir. Dünyanın müxtəlif ölkələrində, o cümlədən Rusiyada, Türkiyədə, İranda, Misirdə, Əlcəzairdə, Kuveytdə, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin müxtəlif şəhərlərində keçirilən çoxsaylı elmi konfranslarda məruzələrlə çıxış etmişdir. Azərbaycan Respublikası yanında Ali Attestasiya Komissiyasında Ekspert şurasının üzvü olmuş, AMEA Z.Bün-yadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunda fəaliyyət göstərən müdafiə şurasının üzvüdür. O, AMEA-nın fəxri fərmanı və "Tərəqqi" medalı ilə mükafatlandırılmışdır.

Şirinova Rübəbə

AMEA Əlyazmalar İnstitutu

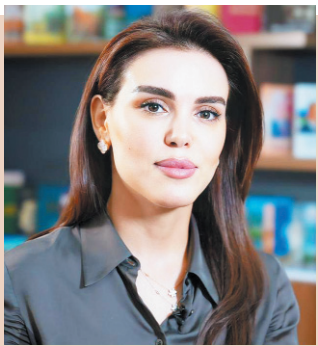
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Muradova Mətanət

AMEA Əlyazmalar İnstitutu

baş mütəxəssis

Ermənilərin tarix boyu xalqımıza qarşı törətdikləri bütün cinayətlərin cavabı 44 gün davam edən Vətən müharibəsində verildi

Könül Həsənova,
ADPU-nun Filologiya
fakültəsinin dekanı, filologiya
üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Erməni millətçiləri tarixin müxtəlif mərhələlərində mifik "Böyük Ermənistan" ideyasını gerçəkləşdirmək məqsədilə soydaşlarımıza qarşı etnik təmizləmə, deportasiya və soyqırımları həyata keçirmişlər.

Azərbaycan xalqının başına gətirilən ən dəhşətli faciələrdən biri də 1918-ci ilin mart-aprel aylarında Bakı Sovetinin mandatı altında fəaliyyət göstərən daşnak-bolşevik silahlı dəstələri tərəfindən xüsusi

qəddarlıqla törədilmiş kütləvi qırğınlardır.

1918-ci ilin 30 mart və 3 aprel tarixləri arasında Bakı şəhərində və Bakı quberniyasının müxtəlif bölgələrində, eləcə də Şamaxı, Quba, Xaçmaz, Lənkəran, Hacıqabul, Salyan, Zəngəzur, Qarabağ, Naxçıvan və digər ərazilərdə Bakı Soveti və daşnak erməni silahlı dəstələri azərbaycanlıları kütləvi şəkildə vəhşicəsinə qətlə yetirmişlər. Rəsmi mənbələrə əsasən, bu soyqırımının nəticəsində 12 minə yaxın azərbaycanlı amansızcasına öldürülmüş, on minlərlə insan itkin düşmüşdür.

Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı soyqırımı siyasəti müasir dövrimizdə də davam etdirilib. 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə Azərbaycanın Xocalı şəhərində daha bir dəhşətli soyqırımı törədilib. Gecə vaxtı şəhərə xain hücum nəticəsində 613 nəfər dinc sakin, o cümlədən 106 qadın, 63 uşaq və 70 qoca xüsusi qəddarlıqla öldürülüb, 487 nəfər, o cümlədən 76 uşaq ağır yaralanıb, 1275 nəfər girov götürülüb. Azərbaycan dövlət

müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra xalqımızın tarixi keçmişinin obyektiv mənzərəsini ortaya qoymaq imkanı yarandı. Mart soyqırımı haqqında həqiqətlərin dünyaya çatdırılması üçün Azərbaycan dövləti bütün zəruri addımları atıb. Bu sahədə məqsədyönlü fəaliyyət Ümummilli Lider Heydər Əliyev Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə qayıdandan sonra başlanıb.

Ulu Öndərin 1998-ci il martın 26-da imzaladığı Fərmanla 31 mart

Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü elan edilib. Bununla yanaşı, Ulu Öndər Heydər Əliyevin "1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında" 1997-ci il 18 dekabr tarixli Fərmanı da Ermənistan SSR ərazisindən azərbaycanlıların deportasiyasının hərtərəfli tədqiq edilməsi, bu cinayətə hüquqi-siyasi qiymət verilməsi və onun beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılma-

sı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu fərmanlar təkcə tariximizin qanlı səhifələrinin öyrənilməsi və yaddaşlarda həkk olunması deyil, eləcə də erməni şovinizmi və terrorizminin ifşa olunması baxımından da əhəmiyyətlidir.

Azərbaycanlılara qarşı törədilən bu bəşəri cinayət barədə həqiqətlərin ölkə və dünya ictimaiyyətinə daha dolğun çatdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən 2018-ci ildə - soyqırımının 100 illiyi ərəfəsində Sərəncam imzalayıb. Bu məqsədlə xüsusi tədbirlər planı hazırlanaraq həyata keçirilib.

Ermənilərin tarix boyu xalqımıza qarşı törətdikləri bütün cinayətlərin cavabı 44 gün davam edən Vətən müharibəsində verildi. 200 ildən çoxdur ermənilərin "Böyük Ermənistan" xülyası çərçivəsində törətdikləri vəhşiliklərin və şəhidlərimizin qisasını Azərbaycan Ordusu Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə döyüş meydanında aldı.

Sevinc Həsənova
Pedaqogika üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent
Sevinc.hasanova.67@mail.ru

Qərbi Azərbaycan! Doğma vətənimizin, tariximizin unudulmaz bir parçası. Bu torpağa, bu bölgəyə aid min illərin yadigarları, milyon hadisələrin şahidləri olan yer-yurd adları vardır ki, xalqımızın qədim tarixi, mədəniyyəti, adət-ənənələri ilə bağlı olan bir çox faktları yaşadır.

Toponimlər xalqın keçmişinin əks-sədası, qiymətli tarixi abidəsi, mənəvi sərvətidir. Onların hər biri insan ömrünün, insan həyatının, onun inkişaf mərhələlərinin oxunmamış səhifələridir. Ancaq təəssüflər olsun ki, tarixi düşmənimiz olan erməni vandalları təkcə ərazilərimizin işğalı ilə kifayətlənməmiş, eyni zamanda bu ərazilərdə yerləşən arxeoloji və memarlıq abidələrimizi vəhşicəsinə məhv etmişlər. Bizim torpaqlarda yaradılan Ermənistan dövləti və orada yaşayan ermənilər 200 ilə yaxındır ki, tariximizi saxtalaşdırmaqla, dağntılar törətməklə yanaşı, türk mənşəli el-oba adlarımızı dəyişdirib erməniləşdirmişlər. Əvəzolunmaz ümumtürk tarixi abidəmiz olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının coğrafi mühitinə nəzər saldıqda belə, əsərdə adları çəkilən, oğuz qəhrəmanlarının doğma yurdları, ocaqları olmuş Şirokuz, Alagez, Altuntaxt, Cızıqlar, Ağlağan, Gökçə dəniz (Göyçə gölü) və digər ərazilər indi Ermənistan adlanan Qərbi Azərbaycanda yerləşir. Bu bölgənin əsl, köklü sakinləri Azərbaycan türkləri olmuş, ermənilər isə xaricdən bu ərazilərə köçürülmüşdür. Akademik Yaqub Mahmudovun qeyd etdiyi kimi, "bu gün Ermənistan Respublikasının yerləşdiyi ərazi 180 il bundan əvvəl Azərbaycan torpağı idi. Bu torpağın aborigen əhalisi azərbaycanlılar idi. Ermənilər isə Cənubi Qafqaza gəlmə, daha doğrusu, gətirilmə etnosudur. Bu etnosun yaşa-

Qərbi Azərbaycana aid el-oba adlarımız xalqın silinməyən qan yaddaşı, milli varlığıdır

Bundan sonra da elə əsərlər yaranmalıdır ki, o əsərlər indi Ermənistan yerləşən həmin torpaqların Azərbaycana məxsus olmasını daim ardıcıl surətdə sübut etsin.

Biz bunu etməliyik. Biz gələcək nəsillər üçün bir yol açmalıyıq.

Ulu öndər Heydər Əliyev

dığı "Ermənistan Respublikası" adlanan ərazi isə Azərbaycan torpağıdır. Azərbaycan xalqı yaşadığıca, bu həqiqət də yaşayacaqdır". (4)

Bəli, ilk erməni dövləti 1918-ci ildə qədim Azərbaycan torpaqlarında-keçmiş İrəvan xanlığının ərazisində yaradılmış və həmin ərazidəki toponimlərin əksəriyyəti - 90 faizdən çoxu azərbaycanlılara məxsus olmuşdur, yəni türk mənşəli sözlərdən ibarət olmuşdur. XIX yüzilliyin əvvəllərindən başlayaraq 1994-cü ilə kimi məkrli siyasətlərini həyata keçirən ermənilər Qərbi Azərbaycan ərazisində olan minlərlə türk mənşəli coğrafi adları- yer, yurd, dağ, meşə, bulaq adlarını dəyişdirərək saxtalaşdırmışlar.

Arxiv materialları göstərir ki, 1903-cü ilə aid olan "Cənubi Qafqaz. 1903-cü il" xəritəsi Azərbaycanın tarixi və coğrafi ərazisinin düzgün bir şəkildə göstərilməsində mühüm rol oynayır. Belə ki, xəritədə əksini tapan, Ermənistanın ərazi bölgələrindəki toponimlər əsasən türk mənşəlidir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin dediyi kimi: "Qərbi Azərbaycan bizim tarixi torpağımızdır, bunu bir çox tarixi sənədlər təsdiqləyir, tarixi xəritələr təsdiqləyir, bizim tariximiz təsdiqləyir. Ancaq əfsuslar olsun ki, ermənilər Qarabağdakı kimi, Qərbi Azərbaycanda da bizim bütün tarixi, dini abidələrimizi yerlə-yeksan ediblər, dağıdıblar, azərbaycanlıların tarixi irsini silmək istəyiblər, ancaq buna nail ola bilməyiblər. Çünki tarix var, sənədlər var, xəritələr var... Qərbi Azərbaycan tarixi Azərbaycan diyarıdır, şəhərlərin, kəndlərin adları Azərbaycan mənşəlidir və biz yaxşı bilirlik ki, indiki Ermənistan ərazisində tarix boyu Azərbaycan xalqı yaşayıb".

Bəli, müxtəlif dövrlərdə bu torpaqlarda yaşamış, yazıb-yaratmış, adları Azərbaycanın mədəniyyət tarixində əbədi yazılmış el şairlərindən Alməmməd və Məmmədhusəyn, ustad aşığılarımızdan Aşıq Alı, Aşıq Məhərrəm, Aşıq Musa, Mərzə Böylər, Şair Aydın, Aşıq Əziz, Usta Ab-

dulla, Aşıq Ələsgər və digərlərinin əsərlərində, ümumilikdə folklorlarda, tarixi ədəbiyyatlarda qədim yer-yurd, el-oba adlarına rast gəlirik:

Mahalım Göyçədir, kəndim Qızıləvəng

Aşıq Alı təkdir, tələ tək gərək;

Yaxud:

Adım Ələsgərdi, Göyçə - mahalım,

Dolanım başına, mən qadan alım

- deyən böyük şairlərimizin yaradıcılığında gözib-dolandıqları, həyatlarının bağlı olduqları məkan adları işlənmişdir.

Göründüyü kimi, toponimlər aid olduğu xalqın heç silinməyən qan yaddaşı, elindən alınmayan milli varlığı-varidatı, onu əsrlərdən-əslərə daşıyan mənəvi ruhun, mentalitetinin möhürü sayılır. Onlarda xalqın dilini, tarixini əks etdirən izlər yaşayır.

Qərbi Azərbaycan toponimlərinin araşdırılması xalqımızın özünəməxsus qədim milli mədəniyyəti və əraziyə malik olduğunu, onun yerli xalq olduğunu faktlarla təsdiq edir. Aydın Qarabağlının "Qarabağ, onun qədim tayfaları və toponimləri" kitabında yer alan "Tarixi Qərbi Azərbaycan toponimləri" adlı yazısında qeyd olunur ki, "İndiki "Ermənistan" adlanan məkan bütün mədəni bəşəriyyətə məlumdur ki, m.ə. də türk mənşəli tayfalara, orta yüzilliklərdə isə azərbaycanlılara məxsus olmuşdur. Bu torpaqlarda və Qarabağda mövcud eyni yer, dağ, çay, mahal, kənd adları bir daha ona dəlalat edir ki, mövcud vahid məkanda eyni türk mənşəli tayfalar yaşamış, qız alıb, oğlan evləndirmiş, qohumlaşmış və ənənəvi gediş-gəliş nəsillərdən-nəsillərə keçmiş, xalqımızın vahid etno-mənəvi dəyərləri, adət-ənənələri davam etdirilmişdir. Bunu coğrafi adlardan başqa yerli türklərin yaratdıqları maddi-mədəniyyət nümunələri, abidələr də sübut edir". (2, s.174)

Tarixi Qərbi Azərbaycan torpaqlarında qədim dövrlərdən qərar tutmuş türk mənşəli toponimlər: Göyçə-Vardanes, Basarkeçər-Vardanis,

Dərələyəz - Ayotsdzor, Qəmərlı-Artasat, Vedi-Ararat, Calaloğlu-Stepanavan, Hacı Nəzər- Kamo, Molla Dursun-Şaumyan, Karvansara-İcevan, Ağbaba-Amasiya, Ağgöl-Ani, Üçkilse-Eçmiədzin, Uluxanlı- Masis, Barana-Noyemberyan, Aşağı Körpülü-Axtanaq, Şəmsəddin-Berd, Qarakilsə-Sisiyan, Zəngibasar-Masis, Ellər-Abovyan, Qızılqoç-Qukasyan, Düzəkənd -Axuryan, Böyük Qarakilsə -Vanadzor, Qafan -Qapan və s. adlandırılmışdır.

Tarixdən də məlumdur ki, indiki "Ermənistan Respublikası"nın, İrəvan şəhərinin yerləşdiyi ərazi Urartu, Sasani, Ərəb Xilafəti, Sacilər, Şəddadilər, Səlcuqlar, Eldənizlər, Teymurilər, Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu, Səfəvilər, Əfşarlar Qacarlar, Osmanlı və Çar Rusiyası dövlətlərinin tərkibinə daxil olmuşdur. Qədim dövrlərdən yalnız Azərbaycan türklərinin yaşadığıları bu şəhərin adı orta əsrə məxsus yazılı mənbələrdə Revan, İrəvan, İrivan kimi qeyd edilmişdir. XIX əsrin əvvəllərində şəhərin adı Erivan, daha sonralar isə XX əsrin əvvəllərində -1918- ci ildə yaranan erməni dövlətinin paytaxtı kimi Yerevan adlandırılmışdır. İrəvan türkmənşəli toponimdir. "İrəvan necə varsa: keçmişdən bu günə" kitabında bu fikir gətirilən müxtəlif dəlillərlə sübut olunmuşdur. Qeyd edilmişdir ki, "İrəvan toponimi quruluşca "ir", "er" sözü və van yer, məkan anlamını bildirən apelyativdən ibarətdir. Ərlər, igidlər ölkəsi". (5, səh.232)

Qarakilsə rayonunda mövcud coğrafi yer adları qədim türk elindən soraq verir. Tarixi Zəngəzur mahalının ərazisində sovetlər dövrünün ilk illərindən yaradılmış Qarakilsə rayonu (09.09.1930) on il sonra Sisian adlandırılmışdır. Bölgənin 14 Azərbaycan türklərinə məxsus kənd adı da belə dəyişikliyə məruz qalmışdır: Alılı-Salvard, Şenadağ-Gernaşen, Məliklər-Spandaryan, Mərzə-Bartsravan, Ağkənd-Aşotavan, Saybali-Sarnakun və s.

(Davamı gələn sayımızda)

(*Ardı növbəti sayımızda*)

Qərbi Azərbaycan şivələri ədəbi dilin tərkibinə zaman-zaman yeni sözlər vermişdir və bu proses indi də davam edir. Belə ki, Qərbi Azərbaycan şivələrində (konkret Loru-Pəmbək) elə sözlər var ki, onlar ya ədəbi dildə yoxdur, ya ədəbi dildəki sözlərlə leksik sinonimlik yaradır, ya da ədəbi dil sözü yeni məhəlli mənada da işlənir.

Bu baxımdan, xalq dili sözlərinin ədəbi dilin lüğət tərkibinə təsiri və ümumi halda leksik zənginlik yaradılmasındakı rolu əvəzolunmazdır.

Qərbi Azərbaycan şivələrinin lüğət tərkibində o ərazilərin iqtisadi inkişafı, əhalinin məşğuliyyəti, təsərrüfat xüsusiyyəti, iqlimi, relyefi, bitki örtüyü, adət-ənənəsi ilə bağlı çoxlu sözlər formalaşmış və hal-hazırda işlənməkdədir.

Fikrimizi əsaslandırmaq üçün bəzi sözlərdə fono-semantik söz yaradıcılığı çalarlarına diqqət edək:

I. Əİ Əmrənc-imrənc: Səliqəli anlamında. Deyərlər: "Filankəs çox imrənc adamdır". Yəni, səliqəli adamdır.

II. L R Çarlamaq/carramax: Qabları paltarı yuyandan sonra yenidən təmiz suya çəkmək, qabdakı suyu birdən tökmək. Car sözünü "su tökülməsi" mənasında Aşıq Ələsgər "Dağlar" qoşmasında işlədibdir:

*Bir ay yarım novbahardan keçəndə
Car olur köysündən sellərin, dağlar!
Çalxanır dəryalar, çığırsır qazlar
Zəməm zümzüməli göllərin, dağlar!*

Car sözü ərəbcə "axar, axan, rəvan" deməkdir. Bəlkə də, bunlar arasındakı yaxınlıq təsadüfidir. Bu sıraya ədəbi dildəki çay (axar, su, nəhr) sözünü də aid etmək olar.

III. V B Dəvdək-dəbdək: Tez-tez bürəyən adam. "Dəvdək" bürəmək mənasındadır. Amma hər iki sözün məna fərqi var. Sağlam adam da bürəyə bilər. Yəni, nəyəyə ilişər, bürəyər.

Dəvdək/dəbdək adam düz yerdə də bürəyir. Çünki **dəvdək**, əslində, xəstəlik adıdır. Məsəl var: "**Dəvdiyə-dəvdiyə** dö-rə çıxdı".

IV. B V ilə işlənənlərdən: Cıbrıx-cıvrax: "Qozun cıbrıx vaxtıdır". Yəni çıpaq. Yalnız Qərbi Azərbaycan şivələrində deyil, Ağdaş, Qazax bölgələrində diribaş, zirək, daşdan pul çıxaran adama "**cıvrax**" deyirlər.

V. İ-Ə-Y ilə işlənən: Cici-cicə-ciji: Ulu nənəyə - nənenin anasına deyirlər. Qərb bölgələrimizdə və Şəki, Ağdaş yörələrində **ciji/cici** anaya deyirlər. Loru-Pəmbək zonasında da həmin anlamda işlənməkdədir.

VI. V B ilə işlənən: Əfçi-əbçi: Arvad-xasiyyət, arvadıyosunlu kişi. Həmişə arvadların arasına can atar, çünki sözü-söhbəti ancaq arvadlarla tutur. Evdə arvad işləri görər, yaxşı xörək bişirər, danışdığında da yumşaq olar. "**Əfçi** arvadı kefdə olar" deyirlər. Ona görə də belə bir məsəl

Qərbi Azərbaycan şivələrində fono-semantik söz yaradıcılığı

Arif Kazımov
Azərbaycan dili və onun tədrisi
texnologiyası kafedrasının
baş müəllimi, f.ü.f.d

yararıb: "**Əfçi** kişinin arvadı qatıq kimi üyüşər"...

VII. Ü K Q ilə işlənən: Sümsük-sumsuq: "Sümsük" gözəyən anlamındadır. Daha çox yemək dalınca düşənlərə, "qarınını otaran"lara deyirlər: "Gördüm, qarılarda sümsünürdü..."

VIII. Ğ N ilə işlənən: Yağız-yanız: Sifət, rəng, bəniz mənasında işlədilir. Ədəbi dildə "qarayanız", "sarıyanız" ifadələri var.

IX. I S ilə işlənən: Alsın-alısın: Biçindən sonra təzədən cücərən ota deyirlər. Sözün başqa məna çalarları olduğuna görə məişətdə çox işlənir. Məsələn:

"Alsın otunun canı olmaz".
"Alsın otu kimi elə yekəliyi var"
"Əlisi alsın, Vəlisi alısın
Yurdunda kimi qalsın".

"Alsın alım" ifadəsi də var. Son zamanlar yaranıb. Yəni "əldə qayıрма". Mənə elə gəlir ki, söz "**al**" (**yalan**) söz kökündən düzəlib, yəni "yalandan əmələ gələn".

X. G Ö Gödən-ödən: Yem borusu. "Qızıl **ödən**" yem borusunun bir hissəsinin adıdır. Atalar sözü: "Çaqqal var, **gödən** yırtır, qurdun adı beddam". Qarğış var: "**Qızıl ödəmindən üzüləsən səni**".

XI. H X ilə işlənən: Hap-xar: Bəzi kəndlərimizdə hələ də **xara** yığışırlar, yəni beş-on ailə bir olub, ağartını - süd məhsulunu növbə ilə yığıb bir adama - bir ailəyə verirlər, deyirlər: "**Hap** filankəsidir". O biri gün **hap** başqasına keçər. Türkcə olan "**həp**" sözünü **ermənilər hap/xap** şəklində birlik mənasında işlədirlər.

XII. Ç Ş ilə işlənən: Keçqal-keşqal: Suvarma üsullarından biridir.

XIII. Ş~C: Sulquş-sulquc: Möhür, damğa mənasındadır. Söz saxlaya bilməyən adamlara deyirlər: "Ağzının **sulqucu** yoxdur".

XIV. J C: Tejən-tecən: Ağartını, südü, qatığı aşılanmış, təmizlənmiş qoyun

"Yazılı abidə əbədi deyil, o, çox şey itirə bilər, amma şifahi dil əbədi tarixi mənbədir".

Oljas Süleymenov
Qazax şairi, dövlət xadimi

dərisinə yığarlar. Adına tejən/tecən deyirlər. Məsəl var: "**Tejən** ağzı, gön ağzı, ona görə gen ağzı..." Çoxdanışanlar üçün işlənir: "Ağzını yuma bilmir, elə bil **tejən** ağzıdır".

XV. Y K-V: Göysəmək-çöksəmək-çövsəmək: Bir yerə, yamaca sancılıb otlayan sürüyə deyirlər. Məsəl var: "Sürü tama, dörd adama **çövsüyər**..."

XVI. J C: İjənə-icmə: Aldadıb tələyə salmaq, iş qurmaq, qurğu qurmaq. Dənizlilərdə: "**İjmə** qurdular, tuturdular"; "İjmə quranın evi yıxılsın".

XVII. Ə E: Gərmic-germic: Tufan; güclü, isti külək. Qərb bölgələrimizlə yanaşı Lənkəran, Masallı, Yardımlı nahiyyələrində də işlənir. Adətən, yaz ağzı əsər.

XVIII. Ü O ilə işlənən: Süyüşmək-sovuşmaq. Ötmək, qurtarmaq, xilas olmaq.

XIX. Ğ Q ilə işlənən: Lığ-lıqqı: Sulu palçıq yığını. Belə deyim var: "Elə bil **lığa** batıb, üst-başına bax".

XX. B V ilə işlənən: Əbəçi-əvəçi: Uşağın dünyaya gəlməsinə yardımçı olan şəxs, mamaça. Məsəl var: "**Əbəçi** də yük boşaldar, dəvəçi də..."

Azərbaycan dili şivələrində elə sözlər işlənir ki, onların qədim kökü ümumtürk, anatürk dövrünün sözüdür. Onun bu cür törəməsi isə Azərbaycan dili şivələrində formalaşmışdır. Belə törəmələrə nəinki Qərbi Azərbaycan şivələrində, habelə başqa türk dillərində, onların qədim abidələrində və şivələrində də rast gəlmək olur.

Qədim türk lüğətində "**biti**" sözü bir neçə anlamda işlənir: 1) kitab, daş üzərində çərtənə, sənəd; 2) yazı prosesi; 3) xətt. Bu sözlərin, fikrimizcə, hər ikisi törəmədir. Daha qədim bit - "yaz" feilindən törəmişdir. İndi də türk dillərində həmin feilin müxtəlif fono-morfoloji törəmələri var. Məs.: özbəkçə **bitim**//**bit+ım** (razılaşma, barışma), qədim türk dilində **bitik** taş (üstü yazılı daş), özbəkçə **bitma** (yazılı, əl yazısı), **bitikçi** (yazan, katib), tubaca **bi-jik** (yazılı göstərişlər, yazı) bit kökü ilə bağlıdır. Qədim uyğur və Azərbaycan dilində və indiki şivələrimizdə "**pitik**" yazı, dua mənasındadır. **Bitik** sözünü məktub mənasında Q. Bühranəddin də işlətməmişdir. B. B. Radlov bu sözün törəmələ-

rini belə göstərir: **bata**//**pata**//**pada** (dua, xoşbəxt, uğurlu, bəxtiyar) və s.

Qərbi Azərbaycan şivələrində bitik//pitik sözünün fonetik variantları geniş şəkildə işlənməkdədir.

XXI. Y V. Qaroy-qarov: Ayrı-ayrı bölgələrdə hər iki şəkildə işlənir. Göz xəstəliyinin adıdır. Qaranlıqda pis görənlərə deyirlər. Belə ifadə də var: "Gecə **qaroju**"... Atalar sözü: "**Qarovu** qaranlıqda saxlama". Bir iş dalınca gedib yarıtmaz adama deyirlər: "Gedən **qaroy** yol qara".

Yaxud: **Ağroy-ağrov:** **Ağroy** (**ağrov**) həddindən artıq qorxmaq anlamındadır. Bu sözə digər türk dili şivələrində də rast gəlmək olur. Məsələn, türkmən dili şivələrində də eyni anlamda işlənir.

XXII. L A. Zıqqıcı-zıqqacı: Xəsis, ucuz, xırda, mənasız bir şeyini itirib qəmə qər qə qə olan adama deyirlər: "...Pah, **zıqqıcı** saqqızın udub".

XXIII. Ü O. Kümə-koma: Evin beşi, damı. "**Kümən** dağılsın" ifadəsi var. "**Koma**" balaca daxma, ev mənasındadır.

XXIV. A Ə. Mayal-məyə: Deyərlər: "Mal-qara **mayala** yığışıb". Yəni günorta üstü suya yığışsalar. Məsələn: "Büyüklənən mayala qaçar".

XXV. T . Kərt-kərti-kərtənək: Ağacın, odunun, sürütmənin başından **kərtəl**, daha doğrusu, bağlamaq üçün bağ yeri açarlar ki, zəncirə qoşsunlar. Misal olaraq: "Ver, qələmi, **kərtim**", yəni ucunu açım. Sonra söz var, deyirlər: "Oğru əli **kərtindən kəs**", yəni "buğum yerindən".

Qərbi Azərbaycan şivələrində apa//aba sözünün arealına nəzər salaq. Həmin söz şivələrimizdə bir neçə mənada anlaşılar: 1. Qohumluq anlayışı bildirir (Aba Mədədi gördünmü?). Qızıldaş kəndində həm də ləqəb kimi işlənir. 2. Ata mənasında işlənir (Abamızı bizə artıq görməyin). Kalinin rayonu, Sarıyal kəndində bu anlamda işlənir. 3. Bu sözə ana, qadın mənasında da təsadüf edilir. Həmin şivələrində (Qursalı və Saral kəndlərində), adətən, başqa millətə xas olan qadın mənasında işlədilir (Bizim məktəbə abaylar gəlmişdi). 4. Allahverdi rayonunun bəzi kəndlərində "aba" xala anlamında da işlədilmişdir.

Təsisçi və Baş redaktor
Mahirə Hüseynova

Baş redaktorun müavini
Leyla Calalova

Məsul katib
Möhbəbbət Məmmədov

Redaksiya heyəti:
İbrahim Bayramov
Könül Həsənova
Səməd Vəkilov
Fərrux Rüstəmov
Cəlal Allahverdiyev

Azərbaycan Respublikası
Medianın İnkişaf Agentliyi
Media Reyestri
Şəhadətnaməsi
Qeydiyyat:
№: CA61EF8114733BA

Ünvanımız:
Bakı şəhəri, Ü.Hacıbəyov
küçəsi 68

Qəzet redaksiyanın kompüter mərkəzində yığılıb, səhifələnmiş və "Azərbaycan Nəşriyyatı" MMC-nin mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.
Tiraj: 200 Sifariş: 730